

Viggo Sørensen:

Ét ord eller flere enslydende?

– om nytten af homonymer

Vi ved allesammen, hvad et ord er: en bestemt lyd- el. tegngruppe, hvortil knytter sig en bestemt mening. I hovedsagen ja, men jo alligevel knap så enkelt. For det første har der for mange flittigt brugte ord udviklet sig et hav af betydningsnuancer og særbetydninger (som såkaldt overførte betydninger, nuancer indkapslet i faste forbindelser eller knyttet til bestemte kontekster, etc.). DDO. opregner fx 14 hovedbetydninger og 33 faste forbindelser for *holde* i nudansk rigssprog. Kig engang ned over dem og overvej, om der stadig bag dem alle kan anes én og samme betydningskerne (blot vredet i forskellige retninger), eller om ordet for en nutidsdansker reelt er faldet fra hinanden i flere enslydende ord – hvad ordbogsfolk kalder homonymer (og anbringer i hver sin ordbogsartikel).

Uanset hvad du synes (ét ord eller nogle homonymer), så er det en subjektiv fornemmelse – som måske kan ændre sig, hvis du fx læser noget mere sproghistorie. Det er normalt først, når homonymfornemmelsen støttes af mere objektive kriterier, den bliver accepteret i leksikografisk sammenhæng – fx af det (etymologiske) kriterium, at de to enslydende ord har forskellig herkomst: *male* (*kaffe*) samme ord som oldnordisk *mala*, men *male* (*stakit*) indlånt fra middelnedertysk *malen*.

Som ordbogsredaktør føler man sig forpligtet til at servere det sproglige stof på den for brugeren lettest overskuelige og bedst forståelige måde (også når det gælder sammenhængen, ja allerhelst udviklingslinjen mellem et ords forskellige betydninger). Og i den situation kan man undertiden godt fristes til ikke kun at lade sig lede

af sådanne objektive homonymkriterier, men også give lidt plads for ikke-fagfolks umiddelbare sprogfornemmelse. Jeg vil i det følgende demonstrere, hvordan disse forskellige holdepunkter (og endda endnu et par kriterier) har været anvendt af en række tidligere sprogforskere, når det gælder homonymopdeling af verbet *lade*, og hvordan jeg nu selv finder det hensigtsmæssigt at opdele ordet på homonymer i Jysk Ordbog.

1. Hvad siger de andre?

Ved redaktion af Jysk Ordbog lader vi os normalt inspirere af homonymopdeling og betydningsopstilling i følgende værker: (1) Ordbog over det Danske Sprog (dækkende rigsdansk sprogbrug 1700-1950), (2) Ømålsordbogen (dækkende ødialekterne ca. 1750-1940) – og så naturligvis (3) H.F. Feilberg: Ordbog over jyske almuesmål (dækkende jysk dialekt 1800-1900), for Feilbergs ordbog er jo baseret på en god del af de jyske kilder, Jysk Ordbog nu selv har til opgave at dække. De tre ordbøgers opdeling af *lade* på homonymer og (i grove træk) betydninger ses i de tre første spalter af figuren s. 55. Ordbøgernes betydningsangivelser er omformuleret og (især for ODS. og ØMO.) skåret kraftigt til, mhp. let identifikation af modsvarigheder ordbøgerne imellem.

Artikelopdeling og -struktur er i de to førstnævnte ordbøger altovervejende etymologisk motiveret. Så *lade* (= ”læsse” etc.) har særskilt artikel (V. *lade* hhv. *lade* VI), fordi det oprindelig var et andet ord (jf. oldnordisk *hlaða*) end *lade* i de øvrige betydninger (jf. oldnordisk *lāta*). Hvorimod betydningen ”årelade” er medtaget i den store *lade*-artikel, fordi denne betydning kan spores som én af mange betydningsudsporinger i tysk (højtysk (*ader*) *lassen* / nedertysk (*ader*) *laten*), hvorfra den i tidlig middelalder er indlånt til dansk.

En sådan professionel etymologisk viden vil imidlertid ofte gå på tværs af sprogbrugernes egen (semantiske) fornemmelse. Den jyde, der i måske 1400-tallet mødte det nedertyske ord (*ader*) *laten* og fordanskede det, har næppe identificeret det med det i forvejen brugte *lade* (i fx betydningerne *efterlade*, *overlade*). I hvert fald bøjes ordet i denne indlånte betydning udelukkende svagt i jysk (som indlånte nedertyske ord i almindelighed), medens de øvrige betydninger (i hvert fald i store dele af Jylland) bøjes stærkt. Og Feilberg har – nok

mest støttet til dette morfologiske kriterium – henført betydningen til en særskilt artikel (3. *lade*).

Feilberg er imidlertid gået videre i opdelingen på homonym-artikler. Svarende til én artikel i ODS. og Ømålsordbogen har Feilberg oprettet 2. *lade* (betydningerne vedrørende lyd) og 6. *lade* (resten). Det kan ikke (alene) være dominansen af *æ*-udtaler for infinitiv og præsens (istf. *a/å*-udtaler), der har været Feilbergs motiv for at udskille ”lydbetydningerne”, for samme billede udviser de fleste af betydningerne i ”restartiklen” 6. *lade*. Det må nok så meget være ”lydbetydningernes” semantiske fællesskab (og deres semantiske afstand til ”resten”), der har fået ham til at homonymopdele. Et sådant semantisk kriterium afspejler egentlig samme subjektive sprogfornemmelse, som jeg i artiklens start efterlyste på eksemplet *holde*); og en sådan fornemmelse kan jo opnå en vis objektivitet (eller bedre: intersubjektivitet, og dermed praktisk anvendelse) ved at blive drøftet og afstemt med andre samtidige sprogbrugeres.

Arne Espegaard har (i Vendsysselsk Ordbog, og altså alene dækkende et nordenfjordsk dialektmateriale) kunnet anvende udtaleforskellen *æ* ovf. *a* (som fonematisk kriterium) i sin homonymopdeling af *lade*. Men den gruppe (med *æ*-udtale), han udskiller fra resten af ODS.s store *lade*-artikel (og kalder III. *lade* i modsætning til II. *lade*), omfatter ikke alene Feilbergs ”lydbetydninger”, men også hele resten af ODS.'s gruppe B (”ytrings- og fremtrædensbetydninger”), inklusive betydninger som ”virke” og ”stille sig an” (Feilb. 6. *lade* 8-9).

Af andre kriterier, der kunne tænkes relevante ved drøftelsen af homonymer, har ODS. og ØMO. til gruppering af *lade*'s betydninger inddraget ordets syntaktiske anvendelse og dermed sammenhængende trykstyrke – nemlig ved oprettelse af en (altovervejende trykssvag) betydningsgruppe C (*lade* som hjælpeverbum: *jeg lod [ham rejse]* etc.).¹

Således i tidligere og samtidige ordbøger. Jeg føler mig fristet til at gå et skridt videre i vægtningen af de nævnte fonematiske, morfologiske, syntaktiske og semantiske kriterier – og ikke mindst det semantiske. For ligesom Feilberg har fundet det vanskeligt at se nogen indholdssammenhæng mellem hans 2. *lade* og 6. *lade*, så gad

ODS.

IV. lade

A. i en negativ betydning

1 = undlade

2 = forlade, efterlade

3 = slippe, arelade

4 (mere aktivt)

= hælde, føre

5 = overlade, indrømme

B. om ytring, fremtræden

6 = give lyd, sige, mene

7,8 = give indryk af, virke

9 = stille sig an

C. med akkusativ + infinitiv

10 = ikke hindre

11 = sørge for

ØMO.

lade V

A = flytte, bevæge

8 = undlade

2 = slippe,

9 = arelade

2 = føre, spænde, hælde

1 = sælge, indkøbe

B. = se ud, udrykke

13,14 = sige

10,11 = virke

12 = stille sig an

C. med akkusativ + infinitiv

15,16 = ikke hindre

17 = sørge for

Feilberg.

2. lade

1 = give lyd

2 = jamre

3 = sige, mene

3. lade

= arelade

4. lade

= hesse

5. lade

= gøre skudklar

6. lade

1 = ikke hindre

2 = sørge for

3 = undlade

4 = føre, spænde,

lukke op, slippe

5 = hælde

6,7 = sælge, låne

8 = stille sig an

9 = virke

lade VI

1 = hesse

2 = gøre skudklar

lade²

1 = larme, hyle, skrig

2 = virke; lyde, se ud til

3 = sige, mene, tro

4 = stille sig an, lade som

lade³

1 = overlade, afstå, rækte

2 = tilbyde, fallyde

lade⁴

1 = slippe (- ned)

2 = lukke (- ind/ud)

3 = spænde (- for/ fra mv.)

4 = anbringe (- i, ud)

5 = trække (- til sig)

6 = hælde, sæ - (op/ ned mv.)

lade⁵

1 = affinde sig med, tillade

2 = sørge for, udvirke

3 = afstå fra, opføre med

lade⁶

1 = arelade

2 lade vundet

lade⁷

1 = hesse, lade

2 = gøre skudklar

3 = regne/sæe vedtæmt

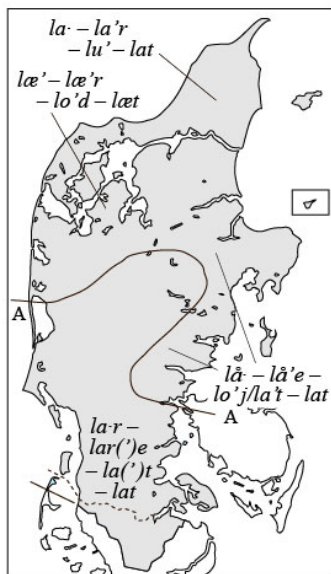
jeg vidst, hvilken sammenhæng en nutidig sprogbruger vil se (internt i Feilbergs 6. *lade*) mellem verbet i: *kongen lod ham rejse / henrette / være* (bet. 1-3); *konen lod til at være / lod som om hun var henrykt over gaven* (bet. 8-9); (og flg. nu kun dialektale grupper) *husbond lod to heste for vognen / lod køerne ud af stalden / lod vand i spanden* (bet. 4-5); *naboen lod ham et læs halm / lod ham hesten for 2000 kr.* (bet. 6-7)? Hvorimod den almindelige sprogbruger nok lettere kan se eller ane en sammenhæng internt i de enkelte betydningsgrupper.

Jeg vil nu give et kort overblik over de nævnte betydningsgrupper hver for sig, startende med ”lydbetydningerne”, og undervejs argumentere for den (i forhold til Feilberg yderligere) homonymopdeling i Jysk Ordbog, som er vist længst til højre i figuren s. 55.

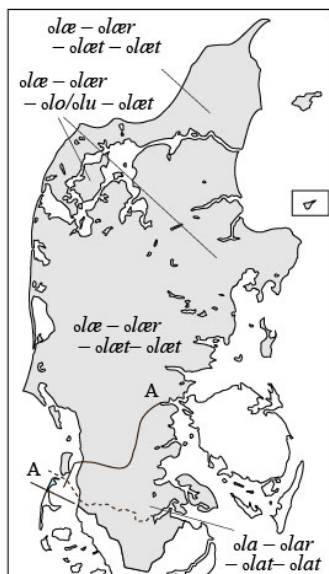
2. ”Lydbetydningerne” (ODS. IV. *lade* B; Feilberg 2. *lade*)

Den fælles forestilling bag disse betydninger er, at subjektet (et naturfænomen eller levende væsen) afgiver lyd el. ændrer karakter på en måde, som en tilhører/betragter vil tolke i en bestemt retning. Så længe det drejer sig om aldeles ubevidst emission (betydning 1), vil det bedst kunne oversættes med nutidige ord som ”larme, hyle”: [**lær*] ... *fjorden lader, når den bruser; det lader [**lær*] ilde, når det blæser hårdt* (Schade.103); *han lader [*læ'r*] så underligt = stønner, udstøder sære lyde* (°Lild); *lade (som børn) = skrige, hyle* (Vends; Melsen.1811). Som eksemplerne antyder, forekommer denne brug af *lade* kun i ældre nordjyske kilder.

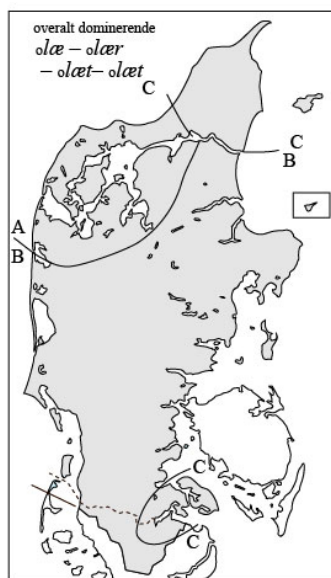
Lidt anderledes (i betydning 2), når det drejer sig om en person, hvis (hér mere eller mindre bevidste) udbrud el. adfærd tyder på en bestemt sindstilstand, hensigt etc.²: *han lader [*læ'r*] mere tumpet, end han er* (Hards); *han lader [*læ'r*], han kan spille; altså: det er formentlig således* (°Tvis); *den (dvs. hunden) bjæffer; når vi lader [**ladder*], vi vil gå* (Berntsen.I.27); denne korte form (*lade* + adj. el. bisætning) er (ligesom på rigsdansk) en ældre konstruktion, som i yngre sprogbrug (men dog allerede i JMJensen.Vends.) ses (a) udbygget med *til*-formuleringer: *lader til at være* + adj., *lader til* + bisætning – eller (b) præsenteret vha. anførende *det*-sætning: *det lader til, at ...* Den ældre konstruktion vil i mange tilfælde bedst kunne oversættes til rigsdansk ved brug af verber som ”virker”, ”lyder”.

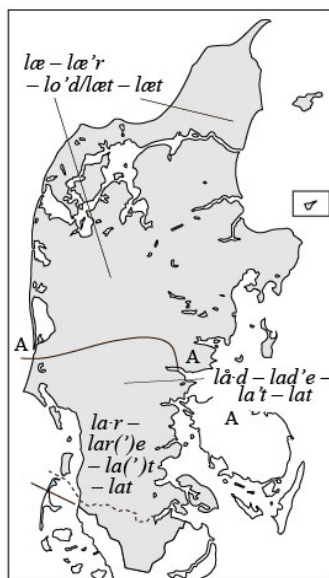
Kort 1. Grove bøjningsmønstre for "lydbetydningerne" af *lade*.³

Kort 2. Grove bøjningsmønstre for *lade* som hjælpeverb.⁴

Kort 3. Groft bøjningsmønster for "aktive betydninger" af *lade*.⁵

Kort 4. Grove bøjningsmønstre for "afståelsesbetydningerne" af *lade*.⁶

I store dele af Nørrejylland har betydning 2 knopskudt en variant (betydning 3), som i de altovervejende ældre kilder afføder oversættelser med ”sige”, ”mene/tro”, ”synes”: *Vil en hanning* (fra Hanherrederne) *fortælle, at det har én sagt, siges der: det lod* [**lued*] *han da* (ÅrbThisted.1951.206); *jeg lader* [**lær*] *ikke, man kan vise gengangere så langt bort* (Hards; Krist.JyF.III.246); *åh hjerte bitte Laust! jeg lader* [**låer*], *at du er sær* (And.Gilde7.20) – men meddelt så sent som 1984: *min far født 1882 ... når én fortalte om andre mennesker, så svarede han for at give samtykke: det lader* [**lææ*] *jeg* (= det tror jeg gerne!) (Hards). Udgangspunktet for betydningen må være 3.persons-brugen (*han lod* etc.); når en iagttager tolker, hvad han virkede som, vil det (ved siden af mimik og gebærder) være baseret på, hvad vedkommende (direkte el. indirekte) har sagt (eller ment); vejen er dermed banet for betydning 3 – forudsat at denne analogiseres til 1.persons-brug (*jeg lader*), skønt den talende jo ikke skal fortolke noget som helst i denne brug af *lade*.

Ganske som på rigsdansk har betydning 2 også knopskudt en variant (betydning 4), hvor personens udbrud el. adfærd er et bevidst forsøg på at skjule den virkelige sindstilstand eller direkte vildlede andre. I denne betydning er præsentrationskonstruktionen (b) ovf. uanvendelig, men ellers kan formuleringerne fra betydning 2 også bruges her – dog kun i nogle ældre kilder: *de lod* [*lat*], *som de vidste intet* (°Lejrskov); *jeg var gal på ham, så jeg lod* [**lo*] *til, at jeg hverken så eller hørte ham* (CJRLund.TN.10). Ellers bruges der særlige irrealis-markører: *lade som (om)* (lånt fra rigsdansk?), *lade ligesom* og (i et par gamle Vendsyssel-kilder) *lade sig til: jeg lader* [**lar*], *som jeg læser, og jeg læser ikke endda* (talemåde; ØSønJy); *hun lod* [**latt*], *ligesom at det var solen, der stak hende i øjnene* (Berntsen.SF.36); *han lader* [*la'r*] *sig til, ligesom han gør det* (°Tolstrup).

Sammenhængen mellem betydningerne turde være relativt forståelig. Hvis de skal anbringes inden for samme artikel i Jysk Ordbog, vil det være praktisk, at dette semantiske kriterium støttes af udtryksmæssige, fx at betydningerne udviser samme udtale og bøjning, så artiklens hoved ikke bliver for kompliceret (af mange partielle undtagelser). Men det er heldigvis også tilfældet – med en

smule forbehold for de yngre (rigsdanskinspirerede?) konstruktioner i betydning 2 og (navnlig) 4. Se kort 1, der samtidig viser, hvordan de ældre ”lydbetydninger” hører hjemme i den nordlige del af Jylland.

3. Betydningerne som hjælpeverbum (ODS. *IV. lade* C; Feilberg 6. lade 1-3)

Alle synes enige om, at grundbetydningen (”længst tilbage”) af *lade* har noget at gøre med ikke-involvering: subjektet lægger afstand (reelt eller i overført betydning) til nogen eller noget, herunder en tilstand, begivenhed el. handling. I nutidsdansk (inkl. vore dialekter) er denne brug af *lade* totalt forældet med personobjekt, og der foreligger kun få jyske rester med handlingsobjekt (hvorom nærmere s. 60, øverste afsnit). Knyttet til en tilstand, begivenhed eller handling (som i sagens natur må udtrykkes verbalt) har *lade nu* fået rollen som (tryksvagt) hjælpeverbum for en infinitiv (el. et verbalsubstantiv).

Enklest er betydningen af *lade*, når sætningens subjekt er et andet end subjektet for *lade* og derfor er med som subjekt i den nedtonede bisætningskonstruktion ”akkusativ med infinitiv”. *Lade* kan da (som betydning 1) oversættes ”holde fingrene fra, affinde sig med, tillade”: *jeg lod [_olo] Jens passe sig selv*” (Djurs); *lad [_olæ] det vare, så længe det kan!*, *sagde han præsten, da viede han kæltringerne* (talemåde; SØJy); *lad dem sørge, der længst lever* (talemåde; °Gosmer). Med den refleksive variant *lade sig* + infinitiv tillader subjektet påvirkning udefra: *den der har ladet [_olæt] sig lokke 9 gange, dén er mø igen* (talemåde; °Lejrskov); *et sår, der ikke vil lade [_olæ] sig lukke* (MØJy); *det kan ikke lade [_olæ] sig gøre* (AEsp.VO.). Som undertype hertil kan regnes gensidig opfordring: *lad [_olæ] os til den* (dvs. komme i gang) *igen!* (PALsted.F.92).

Ligesom der under ”lydbetydningerne” (i afsnit 2 ovf.) på et grundlag af spontan, ubevidst adfærd har udviklet sig en mere aktiv betydning ”lade som om”, således også hér: i stedet for ikke-indblanding i, hvad der sker, kan *lade* antage en mere aktiv karakter: ”udvirke, sørge for” (betydning 2), ofte på den måde, at subjektet for *lade* får andre til at foretage sig noget: *de lod [_olæt]* (under bryllupsmiddagen) *en tallerken gå rundt ... så fik musikerne det* (Fjends); *lad [_{*}le] drengen sadle den blissede hest* (Schandrup.CPS. H2).

Til betydning 1 kan uden problemer regnes forbindelsen *lade noget være*: *det er lettest at lade [_ola] dét være, man ikke har lyst til* (talemåde; °Give). Men forbindelsen *lade 'være med* (+ infinitiv) har (ligesom på rigsdansk) fået karakter af sammensat hjælpeverbum med en mere aktiv særbetydning ("afholde sig fra, holde op med"); altså en betydning 3. En sporadisk optegnet sønderjysk variant hertil, lånt fra nedertysk, er forbindelsen *lade* + verbalsubstantiv: *hvem der sidder godt, skal lade [_o*lad'] sit hokken* (= *skal lade være at flytte sig*) (Als; KKarstensen.1850). Dette kan meddeles efter planke.

De hermed opregnede funktioner som hjælpeverbum forekommer rimeligt semantisk sammenhængende. På udtrykssiden hænger betydningerne sammen såvel syntaktisk som udtryksmæssigt (jf. de trykssvage udtaler på kort 2). Ganske få eksempler på trykstærk anvendelse er enten stivnede udtryk (*hans gøren og laden*) eller (i den ovennævnte forbindelse med verbalsubstantiv) lånt fra plattysk *laten* (ligesom homonymet "årelade" er det, jf. afsnit 1).

4. De "aktive" betydninger (ODS. IV. *lade* 3-4; Feilberg 6. *lade* 4-5) Gruppebetegnelsen er valgt i tilknytning til ODS.XII.161: "en virksomhed, hvorved noget bringes hen på et andet sted eller i en anden stilling, et andet ... forhold". Sådanne aktive betydninger sås allerede i afsnit 3 udviklet med udgangspunkt i en laissez-faire-holdning. Og billedet gentager sig hér.

Særlig aktivt er det ikke (betydning 1), når en ko under malkning *lader 'ned* (= lader mælken løbe ned i spanden); den giver blot efter for indre spænding og malkepigens stimulering – eller gør det undtagelsesvis ikke: *dæn vil ikke lade [_olæ] mælk ned* (Sall). Så involverer det straks mere overvejelse, når man (som betydning 2) *lader* (dyr eller personer) *'ud/ind* (= lukker dem ud/ind ad led el. dør), skønt det ofte er hvad de selv ønsker: *det er ingen synd at lade [_olæ] sine hoveder ned til vand på en helligdag* (Kvolsgaard.F.42). Og helt har man overtaget styringen, når man (betydning 3) *lader* dyr i *'hilde* (= binder forbenene sammen for at hindre omstrejfen): *lade [_olæ] dem i hilde* (Thy; L.), eller *lader 'for/'fra* (= spænder heste for el. fra vogn/plov): *oldermanden ... skal aftale med granderne, når de vil ... lade for plovene* (Him; Vider.III.285).

Samme målrettethed foreligger, når en person (i betydning 4) *lader i 'nål(en)* ("træder en nål"), *lader net 'ned* ("sænker fiskenet i havet") etc. (fx AEsp.VO.II.234). Den eneste reminiscens af, at subjektet giver efter for noget, er at vedkommende følger en "indarbejdet praksis". Det samme gælder, når (i betydning 5) den vævende *lader 'til sig* (= trækker det langsgående trendegarn hen til sig, så arbejdet med at skyde det tværgående islæt ind stadig kan foregå lige foran den vævende) (fx SJyMSkr.1962.11f.). Med lidt god vilje også, når man (i betydning 6) *lader 'op/'ud/'fra* (= hælder, øser; om vand el. anden væske): *kan du lade [ø]læ] grøden op!* (Hards; PKMadsen.Opt.).

Som det ses af mine tryksmarkeringer, bruges *lade* i disse betydninger helt overvejende tryksvagt, under enhedstryk med følgende adverbium el. præpositionsforbindelse. Den skrøbelige semantiske sammenhæng støttes derfor af en fælles syntaks og en fælles tryksvag udtale (jf. kort 3). Syntaksen er til gengæld væsensforskellig fra den, der karakteriserer de hjælpeverbale betydninger (i afsnit 3), og dette taler efter min sprogfornemmelse afgørende imod alene på et lydligt grundlag at placere disse to sæt betydninger inden for samme homonym (som gjort i AEsp.VO.).

Nogle kilder har også henført udtrykkene at *lade vandet* og *det lader ned* (= regner el. sner stærkt) til gruppen af "aktive" betydningen, men alene verbets trykstyrke i disse forbindelser taler imod. Det førstnævnte udtryk, som i øvrigt ikke synes ægte dialektalt, har en udtale, der snarere taler for tilslutning til homonymet for "årelade"; og det sidstnævntes udtale trækker snarest i retning af homonymet for "læsse, laste" (og der falder jo også et godt læs regn eller sne ned!). Begge disse homonymer er kort omtalt i indledningsafsnittet til denne artikel.

5. "Afståelsesbetydningerne" (Feilberg 6. *lade* 6-7)

Når grundbetydningen af *lade* "langt tilbage" har været noget med at distancere sig, så kan det jo ske enten ved at man selv fjerner sig fra noget (i ligefrem eller overført betydning), eller ved at man (mere aktivt) skubber dette fra sig (igen ligefremt eller overført). Det usammensatte verbum *lade* dækker på rigsmål ikke længere sådanne forhold; det hedder (med sammensætninger) *forlade* henholdsvis

overlade, efterlade – bortset fra stivnede udtryk som at *lade nogen i stikken*.

På jysk har den overførte betydning ”overlade, afstå” derimod overlevet i flere varianter. Længst omkring (og endnu brugt i yngre kilder) som udtryk for ”(ud)låne” (betydning 1): *jeg gav ham penge, og jeg lod [læt] ham klæder, men jeg havde* (dvs. fik) *aldrig så meget som tak for det* (°Agger); og det er jo nok også tvivlsomt, at han fik klæderne tilbage, så paralleloversættelsen ”give, forære” må med. Andre eufemistiske betydningsnuancer er ”række”: *lad mig kruset = ræk mig, fly mig kruset* (Ommers; OBork.1814), og ”sende (et blik)”: *så lod [*læt] hun mig to øjne så forkyste og fortvivlede* (Thise. LS.I.142). Faste forbindelser under denne betydning er *lade 'til, lade 'sammen, lade 'halvt* (= give som bidrag): *de lod [læt] hver sin hest til el. de lod [læt] sammen = de stillede en hest hver (til et fælles arbejde)* (AEsp.VO.), og spøgende: *kan du lægge [*læ] mund til, kan jeg sagtens lægge [*læ] ører til* (talemåde; AarbHards.1930.138) – og endelig det forældede *lade 'hus* (= give husly): *enten skal man lade [*læ] hus eller vise vej ... dvs. man må bekvemme sig til ét af to* (talemåde; Schade.161).

En handelsmæssig betydning 2 har udviklet sig i Sønderjylland og egnen lige nordfor, nemlig ”tilbyde (til en pris), falbyde”: *jeg lod [lat] ham min ko for tyve daler* (= tilbød ham den for), *men han ville kun give atten* (SØJy, anonym.ca.1850); *han kunne godt lade [la-e] ham den lidt billigere* (HostrupD.II.2.169); hertil den faste forbindelse *lade 'af* (= slå af i prisen): *jeg vil lade [la-r] dig fem mark af, og nu skal du lægge noget til* (dit bud) (°Fjorde).

I modsætning til de to seneste betydningsgrupper bruges hér trykstærk form af verbet (medmindre særlige forhold gør sig gældende). Udtalen fremgår af kort 4. Ved sammenligning med kort 1 ses betydelig overensstemmelse, for så vidt angår Syd- og Sønderjylland, men ikke for det øvrige Jyllands vedkommende. Denne udtryksforskel i forbindelse med den betydelige semantiske afstand mellem ”lyd-betydningerne” og ”afståelsesbetydningerne” gør det i mine øjne praktisk at indrette særskilt homonym for hver af grupperne.

6. Konklusion

Der vil selvfølgelig vise sig et hav af detailproblemer ved redaktionen: hvor indpasses mest rimeligt en given betydningsnuance, en bestemt fast forbindelse el. en billedlig anvendelse? etc. Men med den grove disposition for verbalhomonymerne *lade* vist længst til højre i figuren s. 55 mener jeg bedst muligt at afspejle de dialekttalende kilders egen fornemmelse af, hvad der er ét eller flere ord. Homonymerne er nummeret 2 ff., (idet substantivet *lade* anbringes som *lade*¹).

Og skulle man nu alligevel (bevidst om de fire første homonymers fælles etymologi "langt tilbage") ønske at gøre brugerne opmærksom herpå, kan det jo let gøres med flg. oplysning i de pågældende artiklers hals: "oprindelig samme ord som". Denne løsning har vi brugt adskillige gange tidligere i Jysk Ordbog, fx henvisende fra *kvar'tér* til *kvarter*. Og DDO. har tilsvarende henvist fra *kvaj* til *kvæg* med ordene "egl. ældre udtale af *kvæg*" – i stedet for som ODS. (etymologisch befangen) at behandle det bramfri *kvaj* under et (i almindelig bevidsthed) helt andet ord: *kvæg*.

Men: kig selv artiklerne *lade*²⁻⁷ igennem, når de i januar lægges ud i www.jyskordbog.dk, og vurdér nytten af homonymopdelingen. Nytten af en redaktørs krumspring afgøres jo altid i sidste instans af brugerne.

Noter:

- 1 æ-lyden har if. Brøndum-Nielsen.GDG. 290ff bredt sig fra gammel præs. 3.pers. sing. (vestnordisk *læt*, modsat plur. *látum*), nok fra først af under svagtryk (hvor der if. Iversen.NG.45 også langt tilbage kan konstateres vokalforkortelse).
- 2 I dette og alle efterfølgende eksempler er (af hensyn til letlæselighed) al kontekst til *lade* oversat til rigsdansk; selve ordet *lade* gengives med den rigsdanske (finitte el. infinitte) modsvarighed til kildens form, og hvis kilden (i finere eller grovere lydskrift) gengiver ordets udtale, tilføjes dette i skarp parentes umiddelbart efter (og der tages evt. forbehold for lydskriften vha. *). Jeg har ladet mig nøje med en meget grov lyd gengivelse, hvor fx *d* i udlyd står for blødt *d*, hvor tryksvagt *e* blot skrives *e*, hvor længde hhv. stød blot markeres ' hhv. ' , og hvor trykstyrke kun (som led i enhedstryk) markeres ' for hovedtryk og/eller ° for svagtryk); denne grove lyd gengivelse er også benyttet på kortene 1-4 (s. 57) over ordets bøjning.

- 3 Linjen A-A markerer yderste sydgrænse for betydningerne 1-3 (fraset betydning 3s moderne konstruktioner). Bøjningsmønstrene er henført til egne, hvorfra de er tættest oplyst; i mellemliggende egne kan de oplyste former være få og/eller usikre, men herom nærmere i den redigerede artikel. Om den grove lydgenngivelse se note 2.
- 4 Linjen A-A markerer grænsen mellem *æ*- og *a*-udtaler i ældre kilder; i yngre kilder har *a* bredt sig mod nord. Bøjningsmønstrene er henført til egne, hvorfra de er tættest oplyst; i mellemliggende egne kan de oplyste former være få og/eller usikre, men herom nærmere i den redigerede artikel. Om den grove lydgenngivelse se note 2.
- 5 Linjen A-A markerer den omtrentlige østgrænse for betydning 1, B-B den yderste sydgrænse for betydningerne 2-5, og C-C i Vendsyssel syd-, i Sønderjylland vestgrænsen for betydning 6. Om den grove lydgenngivelse se note 2.
- 6 Linjen A-A markerer sydgrænsen for betydning 1 og nordgrænsen for betydning 2. Om den grove lydgenngivelse se note 2.

Kilder:

Alle kilde- og stedsangivelser er de i www.jyskordbog.dk benyttede og kan ses dér.

Tak

– ja endda en stor tak til Asgerd Gudiksen (KU) for gennemlæsning og gode forslag til rettelser; hun er selv redaktør af de tilsvarende artikler i Ømålsordbogen.